

Förord

STEPHAN BORGEHAMMAR

Kyrkoåret som vi känner det i dag är produkten av en utveckling som pågick i århundraden och ännu inte har avstannat. Pius Parsch har liknat det vid ett gammalt österrikiskt kloster, där varje århundrade och varje stilart har gjort sina anteckningar som i en dagbok.¹ Kyrkoåret omfattar element från många orter och perioder och miljöer, varav somliga är noga sammanfogade medan andra har hamnat intill varandra av ren slump. Kyrkoåret är rikt: dess innehåll speglar snart sagt varje aspekt av kristet liv och kristen tro.

I grund och botten är kyrkoåret ett helgande av tiden. Vissa nyckelhändelser i frälsningshistorien och vissa grundtankar i den kristna tron har blivit fästa vid bestämda dagar i kalendern som vore de ädla stenar på ett armband. Den som deltar i kyrkoåret möter ständigt dessa stenar, allesammans bärare av sin egen särskilda innebörd. Medan jorden roterar runt sin axel och runt solen och skänker oss dagar och årstider, lär vi oss uppleva inte en ändlös räkka av dygn utan ett meningsfullt mönster. Händelser från det förflutna återvänder till oss gång på gång, ger dagar och årstider deras särskilda profil, överränner åt oss ett arv från våra förfäder och inbjuder oss att förvalta och berika detta arv för framtida generationer.

Kyrkoårets äldsta beståndsdelar var påsk, pingst och lokala martyrdagar. Under 100- och 200-talen etablerades ett firande av inkarnationen, den 25 december i väst och den 6 januari i öst. På 300-talet blev Jerusalem ett viktigt liturgiskt centrum eftersom händelser i

¹ Pius Parsch, *Das Jahr des Heiles. Klosterneuburger Liturgiekalender*, 14. Aufl., Klosterneuburg b. Wien: Verlag Volksliturgisches Apostolat, 1952. Bd I, s. 18.

Jesu liv där kunde firas på den plats de hade inträffat. Stilla veckans liturgi i Jerusalem kom att imiteras i hela den kristna världen. Vid ungefär samma tid fick de stora högtiderna påsk och jul/epifania både förberedelse- och efterfirningstider: påskfastan och påsktiden, advent och jultiden och trettondedagstiden. Till detta kom helgondagar och andra fester, universella såväl som lokala.

Mässa och tidegärd har en textlig och rituell stomme som inte är betingad av kyrkoåret, men kyrkan lärde sig snart att lägga till och modifiera element för att knyta an till kyrkoårets säsonger och firningsämnen. Tidegården fick en uppsjö av hymner och antifoner, dessutom med många melodivarianter, medan mässan fick sitt lektionarium av texter och sitt proprium av kyrkoårsbundna sånger: introitus, graduale, alleluia/tractus, sekvens, offertorium och comunio. Under högmedeltiden nöjde man sig inte med detta utan försåg även mässordinariets sånger med kyrkoårsbundna melodier och tilldiktningar, så kallade troper. Därtill kom särskilda bruk, som palmsöndagens procession och skärtorsdagens fotatvagning.

Kyrkoårets rikedomar är överflödande men delar inte ut sig själva. De måste gestaltas och tolkas. Redan på medeltiden skrevs många utläggningar av kyrkoårets olika delar. Advent kunde till exempel beskrivas som en bild av den innevarande tidsåldern, en tid mellan två frälsande ankomster, då vi minns att Kristus har kommit i köttet och väntar på att han ska återkomma i domen. Andra adventsteman som togs upp av medeltida kommentatorer var Kristi ankomst i nattvarden, hans mystiska ankomst till den bedjande själen och hans möte med själen efter döden.² Reformationen innebar på sina håll en drastisk förenkling av kyrkoåret, varvid många teman och tankar föll i glömska. I den lutherska världen var man dock försiktig: det var främst helgondagarna som rensades ut, jämte liturgiska bruk som uppfattades som vidskepliga. Mässans propriessånger ersattes visserligen med psalmer men kyrkoårsanknytningen behölls. I dag är Svenska kyrkans kyrkoår i vissa avseenden mer konservativt än

2 Stephan Borgehammar, "A Monastic Conception of the Liturgical Year", *The Liturgy of the Medieval Church*, red. Thomas J. Heffernan & E. Ann Matter, Kalamazoo, Michigan: Medieval Institute Publications, 2001, s. 13–44.

det romersk-katolska, som genomgick en radikal förenkling år 1969. Samtidigt har Svenska kyrkans kollektböner, som länge återgick direkt på medeltida tradition, genom successiva revisioner 1917–2002 fjärrmat sig långt från sitt ursprung.³ Liksom inget jordiskt år är sig likt genomgår även kyrkoåret ständig förändring.

Under 1800- och 1900-talen har betydande försök gjorts att återfinna och aktualisera kyrkoårets skatter. Mycket nytt har också lagts till i förståelsen och utformningen av kyrkoåret. Föreliggande volym av *Svenskt Gudstjänstliv* vill lyfta fram några aspekter av hur kyrkoåret har uppfattats, främjats och reviderats under det senaste seklet. Redaktionen har valt att inte enbart sätta ljuset på texter utan också på praxis. Vi är glada att kunna presentera en bukett av artiklar som belyser kyrkoårets gestaltning i predikoutkast, evangeliebok, folklig sed, sång, musik och liturgiska textilier.

I detta nådens år 2016 har också ett nytt förslag till kyrkohandbok för Svenska kyrkan presenterats. Det kommenteras inte direkt i årsboken, men indirekt genom en recensionsartikel som behandlar litteratur om liturgireformer i våra nordiska grannländer. Därefter följer, som vanligt, en fyllig och spännande recensionsavdelning.

3 Dan Nässelqvist, ”Kollektbönen i svenska evangelieböcker 1562–2003: En analys av förändringar och deras orsaker”, *Kyrkohistorisk årsskrift* 110 (2010), s. 27–65.

